

JOŠ JEDNOM O ILIRSKOM „BRANISLAVU“

Jaroslav Šidak

Poticaj za pisanje članka »O uredniku i značenju ilirskog ‚Branislava‘« (HZ XIV, 1961, 75—87) dalo mi je usmeno saopćenje dra Lj. Durkovića-Jakšića da pisma kojima se A. Lj. Lisac, Oko »Branislava« i njegova urednika, HZ XI—XII, 1958—59, 251—257, poslužio kao najpouzdanijim dokazom za Šulekovo redaktorstvo ne potječu od B. Šuleka nego od P. Čavlovića. Tu sam činjenicu konstatirao i u mom članku (83, bilj. 34). Smatrao sam da, u interesu nauke, treba Liščevu pogrešku što prije ispraviti i zamolio Durkovića da to u idućem »Hist. zborniku« učini. On se tom pozivu nije mogao tada odazvati jer se nadao da će uskoro izaći njegova rasprava o P. Čavloviću, u kojoj je obradio i pitanje njegove uloge u izdavanju »Branislava«. Ali budući da rasprava nije još dugo ulazila u štampu — izašla nije ni danas (august 1964) — odlučio sam da stvar pročitim sam i uvjerio se o ispravnosti Durkovićeve saopćenja, što sam u drugom dijelu moga članka i pokazao.

Bilo je potrebno da sve ovo kažem jer je Durković tek poslije izlaska moga članka — i zacijelo pod njegovim dojmom, iako ga uopće ne spominje — ipak odlučio da, ne čekajući izlazak svoje rasprave, upozna javnost s argumentima na kojima zasniva svoje mišljenje o »Branislavu« i njegovu uredniku. Mislim da je vrlo dobro što je to, makar, i sa znatnim zakašnjenjem, uradio i što je omogućio da se posljednji, 14. broj »Branislava« donese u faksimilu i tako učini pristupačnim proučavanju. Valja samo požaliti što, ulazeći u cjelinu pitanja, nije nadovezao i na one moje izvode u kojima se neposredno osvrćem na neka njegova, dosada samo kratko izražena mišljenja.

Pitanje o autorstvu naprijed spomenutih dvaju pisama, upućenih 5. I i 15. II 1845. iz Beograda D. Kušlanu, sada je, doduše, do kraja riješeno, ali još uvijek preostaju neka pitanja koja podliježu diskusiji. Već sam i ja iz teksta tih pisama izveo zaključak koji potvrđuje Durkovićevo, još ranije izrečeno, mišljenje da se Čavlovićev udio u izlaženju »Branislava« nije ograničavao samo na tehničku stranu posla. Uza sve to, ne odričući Čavloviću brigu oko uređivanja »Branislava«, smatrao sam — a ovo mišljenje zastupam i danas — da uvjerenje suvremenika i kasnijih historičara o Šuleku kao pravom uredniku »Branislava« nije nipošto bilo bezrazložno. Međutim, konačno objašnjenje ovog nesklada ovisi o dvjema važnim pitanjima, koja su među sobom tijesno povezana: o karakteru »Branislava« i o značenju Šulekove suradnje o njemu.

1. Usprkos tome što Durković s ironijom govori o »Liščevom ‚otkriću‘ da je list ‚Branislav‘ brošura« (250), suprotstavljajući mu *dva* podatka iz samog »Branislava«, u kojima se on doista naziva »listom«, kao i činjenicu da su pojedini njegovi brojevi, osim 1. i 13., ipak obilježeni brojkama — iako samo u desnom

uglu dolje — ne može se reći da je Liščeva konstatacija o nepostojanju »bitnih elemenata časopisa« u vanjskom izgledu »Branislava« (nijedan broj, osim prvog, nema čak ni glave i naslova!) tačna. Uostalom, Liscu nije u tom pogledu bilo potrebno da išta »otkriva«, jer ima dovoljno dokaza da već i neki upućeni suvremenici kao i kasniji historičari nisu smatrali »Branislav« pravim listom (novinama, časopisom). Skrenuo sam već pažnju na naziv »djelce« koji autor uvodnika u prvom broju sam daje »Branislavu«. Da je on pri tom doista pomišljao na neki cjelovitiji tekst ili djelo, a ne samo povremeni list, pokazuju ove njegove riječi kojima se obraća čitaocima: »Ne čudite se dakle, što sada malo Horvatsko-slavonskih *knjigah* izlazi; ovdě ih nemožemo štampati, zato smo morali i s *ovim dđlcom* uteći u drugu državu« (podcrtao J. Š.). A u posljednjem broju i članku isti taj autor, nadovezujući na svoj uvodnik u prvom broju, opet govori o sebi kao »spisatelju od Branislava« (v. fotokopiju uz Durkovićev članak), naviještajući na kraju da će s pisanjem nastaviti (»... Dakle vidět ćemo se jošter.«)¹. Gotovo u isto vrijeme, austrijski je konzul Mayerhofer uspio da potkraj januara 1845. dobije u ruke *sve* dotadašnje brojeve »Branislava«, od kojih je posljednji bio *jedanaesti*, s označenim stranama 41—44, a 5. II poslao je u Beč i najnoviji broj koji je tada upravo izašao, vjerojatno *dvanaesti*². Mayerhofer označava »Branislav« dosljedno kao »Flugschrift«, dakle letak, ili »Schrift«, dakle spis; on govori o »hrvatskom letku« i njegovim nastavcima (»croatische Flugschrift«, »Fortsetzung«), a jednom, štaviše, daje »Branislavu« naziv — brošure (»eine im Auslande erscheinende Broschüre«)! Od historičara je već F. Šišić 1913. nazvao »Branislav« letkom.

U prilog mišljenju da »Branislav« nije bio zamišljen kao list nego kao »dđlce« u nastavcima, govori vrlo značajan detalj, na koji sam već upozorio, da se »tekst priloga ponekad odmah neposredno nastavlja u idućem broju«, i zatim činjenica da posljednjem, 14. broju nedostaje tekst na 4. strani, tj. da čitav »Branislav« završava s 55. stranom, ostavljajući posljednju, jedinu od svih, praznu. Gotovo nekako simbolički obilježava kraj cijelog izdanja pjesma »Horvatom«, dokazujući da je »Branislav« dobio njome svoj završni oblik.

Time, dakako, ne mislim da su sporna pitanja koja »Branislav« još uvijek nameće potpuno pročišćena. Durković, na žalost, nije iznio gdje je uspio da 14. broj »Branislava« pronađe. Činjenica da zagrebački suvremenici nisu poznavali više od 13 njegovih brojeva i da upravo toliko brojeva imaju *sva* tri primjerka sačuvana u zagrebačkim knjižnicama upućuje na zaključak da 14. broj nije više u Zagreb stigao. Zacijelo je to bila posljedica daljih promjena do kojih je tada, u toku februara, došlo u politici Beča prema Narodnoj stranci, pa nije isključena ni mogućnost da je 14. broj sastavljen u Beogradu od materijala koji je još otprije preostao (članak B. Šuleka, Inkvizicija u Zagrebu) i pjesme M. Bana, a drugih tekstova nije više ni bilo.

¹ S obzirom na termine koji se u pojedinim priložima »Branislava« upotrebljavaju za cjelinu izdanja karakteristična je neujednačena upotreba riječi »list«. Na str. 10, na primjer, nazivaju se listovima pojedini brojevi (»... i mi ćemo izrađenu o tom osnovu u *bližnjem listu* priobćiti; o predmetu ovom govorit ćemo obširnije u *ovih listovih*«).

² Dio pisma od 26. I 1845. koji se odnosi na »Branislav« objelodanio je P. Popović, O beogradskom listu »Branislav«, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor XV, 1935, 114—116.

Međutim, upravo jedan suvremeni podatak iz Banova pisma kao da pobuđuje sumnju u svaki iole sigurniji zaključak o vremenu obustave »Branislava«. Kao što je poznato, M. Ban je još 23. juna (!) 1845 pisao iz Beograda P. Čavloviću u Kragujevac da se »novine za Trojedicu ovde redovito pečataju i tamo šalju«³. Durković nije u svojim dosada objavljenim prilogima o »Branislavu« zauzeo stanovište prema ovom podatku, iako je — čini se — sklon da dopusti postojanje i više nego četrnaest brojeva »Branislava«. Premda sam već izrazio mišljenje da je teško povjerovati u spomenuti podatak Banova pisma, ipak ne mislim da se preko njega može olako prijeći, i to zbog toga što on potječe iz pera jedinoga beogradskog suradnika »Branislava« i što je bio upućen onome koji je još u sredini februara i sam istupao kao njegov urednik.

Nesumnjiva je, naime, zasluga Durkovića da je riješio pitanje autorstva dviju pjesama koje su u »Branislavu« ugledale svijetlo, dokazavši da one svakako potječu od Matije Bana. To vrijedi i za pjesmu »Odmětnikom slavjanskim« u 9. broju »Branislava«, koja je označena inicijalima M. B. i koju je Lisac pripisao M. Bogoviću. Durković osuđuje Lisca što se »nije postarao da pravilno reši ove inicijale« (254), ali treba, za njegovo opravdanje, reći i to da pogreška nije potekla od Lisca samoga, da on svoj zaključak nije sam »iskombinirao«. Durkoviću, očigledno, nije poznato da je Lisac, kao i drugi, slijedio u tome mišljenje naših književnih historičara. Doduše, A. Barac nije u svojoj studiji o Mirku Bogoviću (Rad JAZU 245, 1933) ovu pjesmu uopće spomenuo niti je išta rekao o nekoj suradnji Bogovića u »Branislavu«, ali se nije osvrnuo ni na mišljenje o Bogovićevu autorstvu, koje je već dosta dugo postojalo. Svakako je još 1911. Đ. Šurmin, pišući o »Hrvatskim novinama u Beogradu 1844 godine«, označio Bogovića izričito autorom spomenute pjesme,⁴ a 1934 (i ponovo 1944) učinio je to i Sl. Ježić⁵. Nedavno je njihov primjer slijedio i J. Horvat, iako je tada već raspolagao nekim podacima o »Branislavu« od samog Durkovića⁶.

Banova suradnja, zasnježena sada Durkovićevom zaslugom, daje veće značenje i njegovu podatku u pismu Čavloviću, jer je doista teško pretpostaviti da bi se taj podatak mogao odnositi na neke druge »novine« osim »Branislava«. Ali uza sve to ostaje zasada neprijepornom činjenica da je »Branislav« dobio s 14. brojem svoj završni oblik i da od sredine ili druge polovice mjeseca februara 1845. nema traga nekom sličnom izdanju, štampanom u Beogradu. Kao što sam u mom prethodnom članku pokazao, potrebe za takvom akcijom nije otada uopće više bilo.

Zahvaljujući naprijed spomenutim pismima P. Čavlovića D. Kušlanu, kojima je tek on uspio utvrditi provencijenciju, Durković i sada odriče B. Šuleku

³ D. Stranjaković, Srbija, privlačno središte Jugoslavena (1844—1848), Srpski knjiž. glasnik, N. S. 61, 1940, 513, bilj. 13. Ban, štaviše, dodaje: »Austrijanci ne mogu nikako da znadu kanal kojim ih (tj. novine; J. S.) tamo otppravljamo, i to ih vrlo ljuti.«

⁴ Đ. Šurmin, Hrvatske novine u Beogradu, na i. mj. 27, 1911, 834: »... pjesma Bogovićeve 'Odmětnikom slavjanskim'...«

⁵ Sl. Ježić, Ilirska antologija, 1934, 148; Hrvatski preporod, 1944, 263.

⁶ J. Horvat, Povijest novinstva Hrvatske, 1962, 198, bilj. 32: »O beogradskom 'Jugoslavenskom demokratskom odboru' i izdavanju 'Branislava' pisac je primio podatke od dra Ljubomira Durkovića [...]«.

svaki udio u *redigiranju* »Branislava«, iako ne osporava istinitost podataka u Mayerhoferovu pismu da prilozi u Branislavu« potječu »najvećim dijelom« (grössentheils) od Šuleka. Međutim, očigledna je njegova težnja da Šulekovu suradnju, koliko je moguće više, umanju. Dokazuje to i netačan prijevod gornje riječi grössentheils — »velikim delom« u njegovu članku (266)⁷ i njegovo isticanje »drugih rodoljuba toga vremena« kao autora nekih priloga u »Branislavu« (253). Budući da je kao suradnika (s dvije pjesme!) i sam otkrio samo M. Bana, a govori I. Kukuljevića ionako su označeni imenom autora — makar i protiv njegove volje, na što upućuje »Očitovanje« na str. 37 — čini se da Durković ni ono što preostaje ne dodjeljuje Šuleku jer tvrdi da »pitanje šta je u *Branislavu* čije dosada još niko nije valjano proučio, pa ni rešio« (254).

Premda Mayerhofer nije jedini suvremenik koji najveći dio priloga u »Branislavu« pripisuje Šuleku, pa i sam Šulek smatra »Branislav« svojim »dělčem«, a sebe njegovim »spisateljem«, Durković nastoji da pokoleba vjeru i u Šulekovo izričito svjedočanstvo sadržano u njegovu popisu »Plodova moga pera« iz 1874. Iz faksimila, koje sam donosi (264), vidi se da se u tom popisu »Branislav« spominje kao i drugi Šulekovi spisi bez napomene o nekom uređivanju i da se datira godinom 1845. Ovo datiranje ne oslabljuje nimalo vrijednost podatka u popisu — kako misli Durković — jer je »Branislav«, izlazeći periodički, doista dovršen tek u početku 1845, a obje godine njegova izlaženja nisu ionako nigdje na njemu označene. Durković, nadalje, polaže osobito značenje na okolnost da se spisak Šulekovih radova ne može pouzdano smatrati njegovim i zbog toga ostavlja otvorenim pitanje: »ko je sastavio spisak i čijom rukom« (253). Doista, »Plodovi moga pera« nisu pisani Šulekovom rukom, ali je on sam, svojom rukom, stavio iznad spomenutog naslova svoje ime — kako to i faksimile jasno pokazuje. A da je to nesumnjivo njegov autogram, utvrdio sam uspoređivanjem s nekim njegovim rukopisima. Najzad — zar se doista može pretpostaviti da je 58-godišnji Šulek bio 1874. već tako star i nemoćan da nije mogao čak sastaviti ni bibliografiju svojih radova? Taj je neobično radin čovjek bio još do 90-ih godina duševno svjež i bibliografija njegovih radova bilježi od 1874. do smrti 1895. preko pedeset različitih priloga.⁸ Ako je Šulek dao u popis plodova svoga pera unijeti i »Branislav«, bez oznake da ga je uređivao, onda to dokazuje da je imao i razloga da »Branislav« smatra upravo svojim djelom. Dakako, periodičko štampanje i izlaženje »Branislava« u osnovi se razlikovalo od izdanja jedne brošure kao što je bio Šulekov spis: Šta namjeravaju Iliri?, koji je odjednom sav odštampan u istoj štampariji, neposredno prije prvog broja »Branislava«, tj. u mjesecu oktobru 1844. On se

⁷ Ova pogreška u prijevodu odlomka iz Mayerhoferova pisma na označenom mjestu nije jedina niti je najgora. Iznenađuje uopće oskudno poznavanje njemačkog jezika u prevodioca kojim se Durković ovdje poslužio.

⁸ Usp. bibliografiju Šulekovih radova u izdanju njegovih »Izabranih članaka« od R. Maixnera i I. Esiha, 1952, 34—43. — Napominjem da Maixner u svojoj uvodnoj studiji o Šuleku (7—28) na više mjesta navodi tekst »Plodova moga pera« kao Šulekov a ne stavlja u sumnju i njegovo uređivanje »Branislava«. Pri tom dobro primjećuje: »Akciju za pokretanje »Branislava«, koju je financirao Ambroz Vranicany, očito je imala odobrenje Gajevo, jer inače ne bi uređivanje moglo biti povjereno njegovu namješteniku Šuleku« (13). Maixner (bilješka na str. 35) smatra također »vjerojatnim« da je »Branislav« »ispunjen [...] čitav od B. Šuleka (uz izuzetak Kukuljevićeva govora)«.

i tekstovno razlikovao od te brošure, jer nije bio neki jedinstveni spis nego zbornik različitih tekstova, uglavnom novinskog karaktera. Teško je, dakako, reći koji su razlozi Čavlovića natjerali da u 9. broj »Branislava« unese i Banovu prvu pjesmu, ali s obzirom na to da se njegov udio u redigiranju »Branislava«, barem na početku 1845. nije ograničavao samo na tehničku stranu njegova izlaženja, postojala je mogućnost da, iz bilo kojeg razloga, uvrsti i taj prilog koji nije potekao od Šuleka. Prema tome, nije opravdana sumnja u Mayerhoferovo saopćenje da je »Branislav« doista »najvećim dijelom« ispunjen Šulekovim priložima, zbog čega ga je on mogao unijeti u popis svojih djela, a nije se ograničio samo na to da svoj rad na njemu nazove uređivačkim, kao što je to uradio sa *svima* novinama koje je uređivao.

Uza sve to što Durkovićeve rezerve o karakteru i opsegu Šulekova udjela u izlaženju »Branislava« ne smatram opravdanim, ipak se ne može poreći da je on novim podacima znatno potkrijepio mišljenje koje je prvi put iznio D. Stranjaković 1940. o pomoći tajnog društva, osnovana u Beogradu u jesen 1844, akciji iliraca.⁹ Prema Mayerhoferovu svjedočanstvu, P. Čavlović je upravo zbog toga i poslan iz Zagreba da se u Beogradu brine oko izdavanja ilirskih spisa,¹⁰ a poznato je da je i on pripadao spomenutom društvu kao i M. Ban. Ali, kao što sam već rekao (84), ova činjenica ne opravdava Durkovićevo zaključak iz 1951. da je »Branislav« bio i organ tajnog društva.

⁹ Stranjaković, n. dj., 512: »Društvo je vrlo živo razvilo svoju akciju. Sve ono što bi moglo doprineti ostvarenju njihovog cilja, svesrdno je potpomagalo. Radilo se na sve strane i u mnogo pravaca, a naročito preko štampe. U Beogradu se štampa list koji se rastura u jugoslovenskim pokrajinama pod austrijskom vlašću [...] Novembra 1844. počinje izlaziti u Beogradu ilirski list 'Branislav' [...]«.

Premda je Stranjaković već 1940. iscrpnije prikazao djelatnost tajnog društva koje je od kraja 1844. razvilo u Beogradu dosta živu južnoslavensku propagandu, J. Horvat, Povijest novinstva Hrvatske, 1962, 142, unosi u taj prikaz suvišnu zbrku tvrdeći da je u Beogradu osnovan »hrvatski komitet' sa svrhom da se od Austrije otcijepi južnoslavenske zemlje«. Prema njemu je to »u studenom 1844« konzul Mayerhofer javio u Beč. Međutim, iz teksta toga pisma, s. d. 26. I 1845 (Gy. Miskolczy, A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában II, 1928, 266/7), jasno se vidi da konzul govori o tobožnjem komitetu osnovanom u Hrvatskoj, koji je poduzeo akciju da srpsku vladu pridobije za sklapanje saveza »s austrijskim Slavenima u Hrvatskoj, Slavoniji itd.« To je, prema Mayerhoferu, bila svrha dolaska Stjepana Cara, inače pouzdanika Gajeva, u Beograd, gdje je F. Zachu pomogao pri izradbi njegova »Plana slavenske politike Srbije« (usp. V. J. Vučković, Učešće Hrvata u pripremi Garašaninovog »Načertanija«, Jugoslovenska revija za međunarodno pravo I, 1954). Mayerhofer javlja, »dass der Stefan Zar, welchen ich ebenfalls im gehorsamsten Berichte von 23. November Nr. 82. als verdächtig bezeichnet habe, wirklich von dem kroatischen Komité zu dem Ende hieher geschickt war (podcrtao J. Š.), um die serbische Regierung zu einem feierlichen Bündnis mit den österreichischen Slaven in Kroatien, Slavonien etc. aufzufordern [...]«.

¹⁰ »[...] ein Agramer Theolog Namens Czawlovich, welcher [...] sich ausschliessend mit der Redaktion dieser Schrift und anderen panslawischen und illyrischen Nationalumtrieben befasst wozu er von seinen Comitenten in Croatien eigends hieher gasendet worden ist« (u pismu 26. I 1845; Popović, n. dj., 115). Osim Šulekove, naprijed spomenute, brošure, u Beogradu se štampala i »Pěšmarica« od D. Rakovca i Lj. Vukotinovića, kako to s. d. 28. II 1844. bilježi Rakovac u svom Dnevniku (izd. E. Laszowski, 1922, 41). — Rakovac je, među ostalim, s. d. 26. XI 1843, zapisao i to da »danas se svuko klerik Čavlović«.

Među ostalim podacima kojima pobija Liščevo mišljenje, Durković je pokušao da na svoj način objasni Čavlovićevu molbu u drugom pismu Kušlanu da se »što prije pošle na Dra. Š«. operat regnikolarne deputacije. Pretpostavlja jući da se pod tim imenom krije ime B. Šuleka, on je osudio Lisca da je »prešao i preko ovako važnog pitanja, kao da ono neka nikakvog značenja, i nije ga rešio« (252). To bi, po njegovu mišljenju, bio dalji dokaz da pismo s ovim podatkom nije mogao napisati sam Šulek. Ovim suvišnim argumentom unesena je u obrađeno pitanje nepotrebna zbrka. Šulek je, doduše, prilikom krštenja, nazvan Dragutin Bogoslav, ali je doktorat — Durković pomišlja i na to — postigao tek 1867.¹¹ Ne može biti sumnje da je Čavlović pod Drom. Š. mislio na dra Janka Šafárika, sinovca slavnog slavista i od 1843. profesora na beogradskom liceju. Šafárik je također pripadao tajnom društvu, a njegov osnivač, František Zach, agent kneza A. Czartoryskog, dodijelio mu je, u okviru svojih planova, zadaću da »u službenim novinama napiše seriju članaka o austrijskim Slavenima i tako probudi za njih interes u Srbiji«.¹²

2. »Branislav« je — kao što sam već pokazao — imao zadaću da javnost pripremi za hrvatski sabor, koji je trebalo da se sastane 1845, i pri tom je, »u okviru datih mogućnosti, razvio vrlo konkretan program, koji se već tada mogao u cjelini provesti u život« (86). O nekom radikalizmu, osim odlučnog otpora protiv mađarizacije, nema u njemu traga.¹³ Utoliko više iznenađuje Durkovićeva tvrdnja da posljednji prilog »Branislava« tj. Banova pjesma »Hrvatom«, ima sasvim suprotno obilježje. »U ovoj pesmi — kaže on — pozivaju se Hrvati na ustanak. Taj poziv ponikao je, napisan i objavljen u Beogradu u listu Branislavu.« (255) Da je ova tvrdnja, u najmanju ruku, pretjerana, pokazuje analiza pjesme. Premda pjesnik poziva Hrvate »na noge« i »na svetu obranu«, on odlučno zabacuje oružanu borbu pa, prema tome, i ustanak. »Na puške i noževe, oružje kletu, Mi Slavci mǎrzimo; *jedinstvo* sveto I *stavnost* najpārvo oružje nam.« (259) U skladu s ovom herderovskom koncepcijom, Hrvati treba da, kao Slaveni, budu odlučni u obrani, ali ne u napadaju, pa je oštrica pjesme uperena protiv »*izdaice naroda svog*«, koji je glavna smetnja »jedinstvu svetom«. Pa ipak je i J. Horvat nedavno ocijenio ove stihove, pripisujući ih Čavloviću, kao »otvoreno prevratničke«!¹⁴

Usprkos svojoj rječitosti, ova pjesma nije ni po čemu prelazila granice koje je »Branislav« sebi svjesno odredio i unutar kojih je on znao progovoriti mnogo odlučnijim jezikom političke proze. Pošto sam u mom prilogu, protivno

¹¹ Usp. Maixner, n. dj., 26. i 39. Premda je Šulek kršten na ime Carolus Bohuslaus, sam se uvijek nazivao samo Bogoslavom.

¹² V. Ž á č e k, Češko i poljsko učešće u postanku Garašaninova »Načertanija« (1844), HZ XVI, 1963, 43. — O Šafáriku usp. nekrolog St. Novakovića u Radu JAZU 41, 1877.

¹³ Konstatira to i J. Horvat, n. dj., 142, ističući da je »Branislav«, iako je »izlazio bez cenzure«, bio »razmjerno pitom«. Objasnjenje za tu činjenicu ne nalazi, kako bi trebalo, u svrsi kojoj je »Branislav« imao da služi nego u pretpostavci da su se »u toku deset godina i novinski suradnici privikli na neslobodno pisanje«.

¹⁴ Horvat, n. dj., 144. — Horvat misli da je posljednji broj »Branislava« »po svemu uređen a vjerojatno i napisan u Beogradu«, ali ne može biti sumnje da je članak »Inkvizicia u Zagrebu«, u kojem autor nadovezuje na svoj članak u 1. broju, potekao iz Šulekova pera.

V. Bogdanovu, pokazao da se u političkim zahtjevima »Branislava« ne može naći ništa prevratničkoga, ograničio sam se na to da istaknem dva osnovna cilja koja je on pred budući sabor postavio: reformu sabora i vlastitu vladu (85/6). Ma koliko ovi zahtjevi odražavali težnju da se politička samostalnost Hrvatske postavi na čvršće temelje, oni su u stvari bili ipak vrlo skromni i nisu ničim ugrožavali političke pozicije plemstva. Reformom sabora trebalo je, uglavnom, omogućiti njegovo bolje funkcioniranje i tek nešto malo proširiti njegovu društvenu podlogu. U programatskom članku: »Želja rodoljuba« (str. 7—11) istaknuti su poimence samo ovi određeniji zadaci: »Urediti treba sabor, razděliti porazmërno odvète (tj. pravo zastupstva prema staležima), ustanoviti poredak većanja, razširiti krug dëlovanja, pozvati mnoge, koji sada na sabor nedolaze itd.« (ovako u originalu! J. Š.). Obećanje, koje je zatim slijedilo, da će se o tom predmetu opširnije govoriti naknadno, »Branislav« nije više ispunio, iako je poslije toga izašlo još desetak brojeva. A naviještena osnova o uređenju vlade, koja je doista objavljena u 10. br. (str. 38—40), sastojala se od nacrtava varaždinske županije koji je ovdje proširen samo utoliko što je neplemićima već ionako bilo priznato pravo na službe. Izuzme li se još jedan od zahtjeva, na kojima je, prema »Branislavu«, trebalo »ponajpre raditi«, tj. da se »poboljša stanje seljaka« (35) — iako o tome nije ništa konkretnije rečeno — onda je program »Branislava« bio pretežno *kulturno-prosvjetne* prirode. U oba najvažnija programatska članka: »Želja rodoljuba« (br. 2 i 3) i »Šta valja Hãrvatom i Slavoncem ponajpre raditi, ako žele naprëdovati?« (br. 9), postavljeni su, osim zahtjeva za »vlaslitim namëstničtvom« (konziliumom), još ovi zahtjevi: 1. uvođenje narodnog jezika u sav javni život, pa i u crkvu; 2. osnivanje »narodnih škola« po selima i preparandije za odgoj učitelja; 3. otvorenje jedne trgovačke (obrtne) škole (u Zagrebu ili Karlovcu) i sveučilišta; 4. utemeljenje narodnog kazališta, učenog društva i narodnog muzeja. **S pravom je** u drugom od tih članaka rečeno »da je toga mnogo, da će se teško sve izvršiti«, jer su se tim zahtjevima polagali temelji za izgradnju jedne nacionalne kulture.

3. »Branislav« je — kao što je poznato — prestao izlaziti kada je dvor na početku 1845. promijenio svoju politiku, koju je prije dvije godine inaugurirao zabranom ilirskog imena i simbola. U posljednje vrijeme pojavilo se u literaturi mišljenje da je upravo pojava »Branislava« dala poticaj za tu promjenu i to na osnovi prijedloga koji je barun Franjo Kulmer podnio kancelaru Metternichu. »Branislav« je — tvrdi, štaviše, J. Horvat — »prinudio austrijsku vladu na popuštanje«. ¹⁵ Na taj se način dobiva neispravan dojam kao da je pisanje »Branislava« bilo za Beč opasno. Međutim, »tendencija spisa — kako je još Mayerhofer 26. I 1845. javio Metternichu — bila je poglavito uperena protiv mađarskih postupaka, štetnih po slavenske narode, a lojalnost prema vladaru jasno dolazi do izražaja na mnogo mjesta u pojedinim člancima. Ali, premda je i »Branislav« bio zahvaćen promjenom u politici dvora prema Narodnoj stranci, jer je dvor na prvo mjesto istakao zahtjev za izmirenjem narodnjaka s mađaronima, on poticaj za tu promjenu nije dao — niti je na nju odlučnije utjecao. Promjena je, kao što sam već konstatirao (77), potaknuta potkraj 1843. — punu godinu dana prije pokretanja »Branislava« — a odluka

¹⁵ Horvat, n. dj., 144.

je o njoj, bar što se ilirskog imena i cenzure tiče, pala još na kraju iste godine 1843. i samo se formalni postupak u donošenju odluke produžio u iduću godinu.

U svojoj knjizi o Gaju (1960), J. Horvat prikazuje tobožnje posljedice pojave »Branislava« po Gaja i tvrdi da je Kulmer, potaknut Gajevom molbom za pomoć, »vodio pregovore s A. Vraniczanyjem i Klobučarićem, koji su zastupali centrum narodnjaka«, i zajedno s njima podnio Metternichu »memorandum kako da se riješi kriza u Hrvatskoj«. Horvat je zatim ovu spomenicu ukratko rezimirao¹⁶, a ponovo je to, nešto opširnije, uradio i 1962. u »Povijesti novinstva u Hrvatskoj«¹⁷, kada je, ne spominjući onaj podatak o dogovoru narodnjaka, pripisao spomenicu isključivo Kulmeru. U oba slučaja je ova spomenica, prema Horvatu, bila jedna od posljedica »Branislava«.

Spomenicu, koja je bila anonimna i koju je Metternich u svom votumu ocijenio kao djelo jednog čovjeka, prvi put je objelodanio 1920. Hanns Schlitter¹⁸ a zatim ju je 1928. ponovo donio Gy. Miskolczy¹⁹. Ne mogu ovdje ulaziti u pitanje da li je opravdana Horvatova tvrdnja o Kulmerovu autorstvu, za koju on ne donosi dokaza. Ne smatram to sasvim isključenim, iako sam, na osnovu samog teksta spomenice, zaključio da ona »nije potekla iz ilirskih redova« (77), a ni sada nemam razloga da taj zaključak mijenjam. Spomenica, doduše, nije datirana, ali je već Schlitter naveo da je prenosi iz akta Državne konferencije »Z. 1080 ex 1843« (155), a Metternich je svoj votum o njoj datirao: »Wien den November 1843« (157), bez oznake dana. Prema tome, spomenica je mogla stići najkasnije u novembru 1843, i to — kako kancelar napominje — neposredno na carski dvor, a uskoro poslije Metternichova pozitivnog mišljenja, pri kraju iste godine, povela se o njoj rasprava u Državnoj konferenciji. Prvi rezultat ove akcije bio je prijedlog ugarskoga dvorskog kancelara od 12. XII 1843. da ilirski književni jezik dobije službeno priznanje odobrenjem katedre na zagrebačkoj akademiji, što je i uslijedilo carevom odlukom od 31. marta 1844. U toku 1844. Ugarska dvorska kancelarija završila je čitav postupak u vezi sa spomenicom i podnijela vladaru na potpis reskript kojim je 3. I 1845. upotreba ilirskog imena u književnosti opet odobrena a režim cenzure, uklanjanjem zloglasnog Mátsika, znatno ublažen. Prema tome, odluka o toj političkoj promjeni pala je još prije pokretanja »Branislava«, ali je činjenica da su ilirci, zbog pooštrene cenzure, već 1843. bili primorani da neke svoje priloge štampaju u Beogradu²⁰ svakako utjecala na donošenje ove odluke. Osnovna se misao spomenice i sastojala u tome da takav razvoj prilika u Hrvatskoj krije u sebi opasnost izrazito političku: da Beograd preuzme ulogu književnog središta za Južne Slavene i po tome pravoslavni i Rusiji naklonjeni »srbizam« definitivno prevlada ilirizam, koji je s uspjehom okupljao Južne Slavene oko Zagreba.

¹⁶ J. Horvat, Ljudevit Gaj, Beograd 1960, 215.

¹⁷ Str. 144.

¹⁸ Hanns Schlitter, Aus Oesterreichs Vormärz III, 1920 (Amalthea-Bücherei 12), 149—155.

¹⁹ Miskolczy, n. dj., 244—250.

²⁰ Autor spomenice ističe to riječima: »Es sind auch wirklich schon einige Fälle bekannt geworden, wo einzelne Literaten, deren Geistesprodukte die Agramer Censur verwarf, sich damit nach Belgrad wendeten und selbe durch die dortige Presse veröffentlichen liessen«. (Schlitter, n. dj., 152.)

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XVII

1964

Redakcioni odbor:
KONSTANTIN BASTAIĆ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:
JAROSLAV ŠIDAK

Tajnik redakcije:
IVAN KAMPUŠ

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB